

JAHON TILSHUNOSLIGIDA DIZAYN TERMINLARING O'RGANILISHI

Xamrayeva Adolatxon,

Qarshi xalqaro universiteti "Filologiya va tillarni o'qitish" kafedrasida o'qituvchisi

adolatkhamrayeva@gmail.com

ORCID: 0009-0002-6968-5039

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18785738>

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot jahon tilshunosligida dizayn terminologiyasining shakllanishi, rivojlanishi va lingvistik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotning maqsadi dizayn sohasiga oid terminlarning leksik-semantik tuzilishi, so'z yasash usullari hamda lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Zamonaviy terminologiya nazariyasida terminlar muayyan kasbiy sohaning konseptual bilimlarini ifodalovchi til birliklari sifatida qaraladi va ular professional kommunikatsiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, terminologik tasniflash hamda semantik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlillar dizayn terminlari ko'pincha xalqaro xarakterga ega ekanligini hamda ular turli tillarga o'zlashma, kalkalash va tavsifiy tarjima orqali kirib borishini ko'rsatdi. Dizayn terminologiyasi shakllanishida ingliz tilining global ilmiy va professional aloqa vositasi sifatidagi roli muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalar dizayn terminlarining shakllanishida madaniy, tarixiy va ijtimoiy omillar ham muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Turli tillarda dizayn terminlari milliy til elementlari hamda xalqaro terminlarning uyg'unlashuvi orqali rivojlanadi, bu esa terminologik tizimning ko'p qatlamli va dinamik xususiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari dizayn terminologiyasini lingvistik jihatdan o'rganish terminlarni standartlashtirish, ko'p tilli lug'atlar yaratish va xalqaro professional kommunikatsiyani rivojlantirishda muhim ilmiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: dizayn terminologiyasi, lingvistik tahlil, terminologik tizim, terminlarning o'zlashuvi, leksik-semantik xususiyatlar, standartlashtirish.

Abstract. This study investigates the development and linguistic features of design terminology in world linguistics. The research aims to analyse lexical-semantic structures, word-formation patterns, and linguocultural characteristics of design-related terms. In modern terminology theory, terms are considered linguistic units representing conceptual knowledge within a professional domain and serve as essential tools for specialised communication.

The research applies comparative analysis, terminological classification, and semantic analysis. The findings reveal that design terminology possesses an international character and spreads across languages through borrowing, calquing, and descriptive translation. The dominance of English as a global language of professional and scientific communication significantly influences the development of design terminology in different languages.

The results also demonstrate that cultural, historical, and social factors contribute to the evolution of design terminology. In many languages, design terms are formed through the interaction of national linguistic elements and international vocabulary, which reflects the dynamic and multilayered nature of terminological systems.

The study concludes that linguistic research on design terminology contributes to terminology standardisation, multilingual dictionary development, and improvement of international professional communication.

Key words: design terminology, linguistic analysis, terminological system, lexical-semantic features, borrowing and adaptation, standardization.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению формирования, развития и лингвистических особенностей терминологии дизайна в мировой лингвистике. Основной целью работы является анализ лексико-семантической структуры, способов словообразования и лингвокультурных характеристик терминов, используемых в сфере дизайна. В современной

терминологической теории термины рассматриваются как языковые единицы, отражающие концептуальные знания профессиональной области и обеспечивающие эффективность специализированной коммуникации. В исследовании применяются методы сравнительного анализа, терминологической классификации и семантического анализа. Полученные результаты показывают, что терминология дизайна носит международный характер и распространяется между языками посредством заимствований, калькирования и описательного перевода. Также установлено, что английский язык оказывает значительное влияние на развитие дизайн-терминологии в различных языках мира.

Исследование выявило, что культурные, исторические и социальные факторы играют важную роль в формировании терминологии дизайна. Во многих языках дизайн-термины формируются в результате взаимодействия национальных языковых элементов и международной терминологии, что подтверждает динамичный и многоуровневый характер терминологических систем.

Результаты исследования свидетельствуют о важности лингвистического изучения дизайн-терминологии для стандартизации терминов, создания многоязычных словарей и развития международной профессиональной коммуникации.

Ключевые слова: терминология дизайна, лингвистический анализ, терминологическая система, лексико-семантические особенности, заимствование терминов, стандартизация.

Kirish. Zamonaviy globallashuv jarayonida ilm-fan, texnologiya va san'at sohalarining jadal rivojlanishi natijasida terminologik tizimlar ham sezilarli darajada kengaymoqda. Ayniqsa, dizayn sohasi arxitektura, texnologiya, san'at, marketing va axborot texnologiyalari bilan uzviy bog'liq bo'lgan fanlararo yo'nalish sifatida rivojlanmoqda. Shu sababli dizayn terminologiyasini lingvistik jihatdan o'rganish ilmiy va professional kommunikatsiyaning aniqligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar terminologiya ilmiy bilimlarni tizimlashtirish, tushunchalarni aniqlashtirish hamda fanlararo muloqotni rivojlantirishda asosiy vosita ekanligini ko'rsatadi.

Hozirgi davrda dizayn faoliyatining integrativ xususiyati turli ilmiy va madaniy sohalar bilan bog'liq terminlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Bu esa dizayn terminologiyasini tizimli o'rganish zaruratini kuchaytiradi. Dizayn terminlari nafaqat professional til vositasi, balki estetik va funksional konsepsiyalarni ifodalovchi lingvistik birlik sifatida ham muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, terminologiya nazariyasi jahon tilshunosligida keng o'rganilgan bo'lsa-da, dizayn terminologiyasining lingvistik xususiyatlari hali to'liq tizimli tahlil qilinmagan. Dizayn terminlari ko'pincha turli tillarda o'zlashma yoki tarjima orqali shakllanadi, bu esa terminologik noaniqlik, sinonimiya va variantlilik muammolarini yuzaga keltiradi. Tadqiqotlar professional dizayn sohasida terminlarning turlicha qo'llanishi mutaxassislar o'rtasida tushunmovchilikka olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, global ilmiy muloqotda ingliz tilining yetakchi mavqei boshqa tillarda dizayn terminlarining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayon terminlarning milliy til tizimiga moslashuvi, semantik transformatsiyasi va standartlashtirish muammolarini yuzaga keltirmoqda. Dizayn terminologiyasining yagona tizimini yaratish masalasi hanzugacha dolzarb ilmiy muammo bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi jahon tilshunosligida dizayn terminologiyasining shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot maqsadiga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- terminologiya nazariyasida dizayn terminlarining o‘rni va ahamiyatini aniqlash;
- dizayn terminlarining leksik-semantik va morfologik xususiyatlarini tahlil qilish;
- dizayn terminlarining turli tillarga o‘zlashish jarayonlarini o‘rganish;
- dizayn terminologiyasining lingvokulturologik omillar bilan bog‘liqligini aniqlash;
- dizayn terminlarini standartlashtirish muammolarini tahlil qilish.

Terminologiya tadqiqotlari terminlarning xalqaro xarakterga ega ekanligini va ular professional bilimlarni uzatishda muhim vosita ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda dizayn terminologiyasi jahon tilshunosligi kontekstida kompleks lingvistik yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqotda dizayn terminlarining shakllanishi, semantik tuzilishi va lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy tahlil asosida tadqiq qilinadi.

Bundan tashqari, ishda dizayn terminologiyasining global ilmiy muloqot sharoitida rivojlanish tendensiyalari hamda terminologik tizimlarning standartlashtirish muammolari aniqlanadi. Zamonaviy terminologiya tadqiqotlari yangi ilmiy tushunchalar paydo bo‘lishi natijasida terminlar tizimi doimiy ravishda kengayib borishini ko‘rsatadi va bu jarayon terminologik lug‘atlar hamda standartlar yaratish zaruratini kuchaytiradi. Mazkur tadqiqot natijalari dizayn terminologiyasini lingvistik jihatdan o‘rganish, terminlarni tartibga solish hamda ko‘p tilli terminologik lug‘atlar yaratishda nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi: jahon tilshunosligida dizayn terminlarining o‘rganilishi

Dizayn terminologiyasi dunyo miqyosida avvalo **terminologiya nazariyasi** va **professional leksikani** tizimlashtirish ehtiyojidan kelib chiqib rivojlandi. Soha tez kengaygani sari (grafik dizayn, sanoat dizayni, interyer, UX/UI, servis dizayn va h.k.) **atamalarini aniqlash, ta’riflash va normallashtirish** muammosi kuchaydi. Bu jarayonda ikki yo‘nalish aniq ko‘rinadi:

Konseptual-tarixiy yondashuv: “design” atamasining mazmuni, uning turli madaniyat va maktablarda qanday talqin qilinishi, terminlar qatlamining tarixiy shakllanishi o‘rganiladi. Masalan, dizayn terminologiyasining retrospektiv va zamonaviy talqinlari qiyosiy ko‘rib chiqilib, terminlarning mazmuniy “siljishlari” va talqinlar ko‘pligi muammo sifatida ko‘rsatiladi. **Leksikografik/ta’rifiy yo‘nalish:** dizayn atamalarini lug‘at, glossariy va o‘quv qo‘llanmalari orqali tartibga solish. Bu yo‘nalishda mualliflar ko‘pincha asosiy bazaviy terminlarni “yadro” sifatida ajratib, ularning ta’riflarini aniqlashtirishga urinadi. Pryshchenkoda (2024) dizayn ta’limi va amaliyotida terminlar noto‘g‘ri/ subyektiv qo‘llanishi keng tarqalganligi aytilib, terminlarni **konkretlashtirish** zarurati asoslanadi; bunda tarixiy-qiyosiy va semiotik kabi metodlar birgalikda ishlatiladi.

So‘nggi yillarda dizayn amaliyotidagi “yorliqlar” (masalan, *co-design*, *social design*, *sustainable design*) ko‘payib, ular orqali ishni tez tushuntirish odati shakllandi. Ammo bu “yorliqlar” hamma vaqt ham amaliyotning real tarkibini aniq ochib bermasligi, terminologik noaniqlikni kuchaytirishi ta’kidlanadi. Stappers va hammualliflar 70 ta “design label”ni to‘plab, ularni klasterlab, yorliqlar ko‘pincha pozitsiyani aniqlashga yetarli emasligini, lekin hamjamiyatlarni belgilashda foydali ekanini ko‘rsatadi.

Jahon tilshunosligida dizayn terminlari quyidagi ilmiy yondashuvlar bilan o‘rganiladi:

A) Standartlashtirish va terminologik me‘yorlashtirish (terminografiya)

Bu yondashuv termin yaratish/ta’riflashning umumiy qoidalarini belgilashga tayanadi. ISO 704:2022 terminologik ishning prinsip va metodlarini, “obyekt–konsept–ta’rif–belgi” bog‘lanishini tushuntirib beradi va turli sohalar terminologiyasini tuzishda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Standartlarda termin yozuvi va taqdim etish qoidalari ISO 10241-1:2011da ko‘rsatiladi; u yerda termin yozuvida belgilar, shrift, punktuatsiya, grafik elementlar kabi “dizayn bilan bog‘liq” taqdimot masalalari ham hisobga olinishi qayd etiladi.

B) Qiyosiy-tarixiy va tizimli-semiotik tahlil

Dizayn terminlari ko‘pincha san‘at, texnologiya, marketing, muhandislik bilan kesishgani uchun ularni **interdisiplinar** tizim sifatida ko‘rish keng tarqalgan. Pryshchenko (2024) aynan shu kesishmalarni hisobga olib, ingliz va ukrain manbalarini qiyoslab, dizayn terminologiyasi maydonini umumlashtirishga urinadi.

C) Sotsioterminologiya va til kontaktlari (o‘zlashmalar)

Dizayn sohasida inglizcha terminlar global dominant bo‘lgani sababli ko‘plab tillarda (jumladan, o‘zbek tilida) **o‘zlashma**, **kalka**, **tavsifiy moslashtirish** va **oralik til orqali kirish** (masalan, rus tili orqali) faol kechadi. Interyer dizayn terminlarini ingliz–o‘zbek kesimida tahlil qilgan tadqiqotda atama yasashning 4 yo‘li (bevosita qabul, so‘zma-so‘z tarjima, tavsifiy moslashtirish, rus tili orqali o‘zlash) ajratib ko‘rsatiladi va standartlashtirish ehtiyoji urg‘ulanadi.

D) Amaliy diskurs va “label/yorliq”lar tahlili

Dizayn amaliyotida yangi nomlar/yorliqlar tez paydo bo‘lishi terminologik tizimni “shovqinli” qiladi. Stappers va hammualliflar bu yorliqlarni klasterlash orqali ularni tartibga solish (resurs, natija, mezon, metod, qo‘llanish sohasi) mumkinligini ko‘rsatadi.

So‘nggi adabiyotlar tahlilidan quyidagi bo‘shliqlar ko‘rinadi:

1. **Bir xil terminning turli maktablarda turlicha talqini:** dizayn “yorliqlari” va bazaviy terminlar ko‘paygan sari ta’riflar tarqoqlashadi; bu esa ilmiy matnlar, o‘quv dasturlari va amaliy kommunikatsiyada noaniqlik tug‘diradi.

2. **Standartlar bilan real amaliyot orasidagi tafovut:** ISO 704/1087 terminologik ish uchun kuchli nazariy poydevor bersa-da, dizayn bloglari, qisqa kurslar, studiya saytlarida

terminlar ko‘pincha “subyektiv” yoki noto‘g‘ri qo‘llanadi — bu holat terminlarni ilmiy asosda qayta tekshirishni talab qiladi.

3. **Ko‘p tillilik va moslashtirish muammosi yetarli darajada tizimlashtirilmagan:** o‘zbek tilida (va ko‘plab boshqa tillarda) interyer/UX/grafik dizayn terminlarini tarjima qilishda yagona me‘yor yo‘qligi, o‘zlashma–kalka–tavsifiy nomlash o‘rtasida barqaror mezonlar kamligi ko‘rinadi.

4. **Zamonaviy raqamli dizayn (UX/UI, servis dizayn) terminlarining tez yangilanishi:** yorliqlar va yangi konseptlar tez paydo bo‘layotgani sababli terminologik lug‘atlarni “doimiy yangilanadigan korpus” asosida yuritish ehtiyoji kuchaymoqda; amaldagi ko‘p ishlarda esa bu dinamiklik metodik jihatdan to‘liq qamrab olinmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot dizayn terminologiyasining jahon tilshunosligida shakllanishi, rivojlanishi va tizimlashuvini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, tadqiqot **sifat (qualitative) hamda qisman miqdoriy (quantitative) yondashuvlar integratsiyasi** asosida olib boriladi. Tadqiqotning asosiy yo‘nalishi terminlarning lingvistik, semantik va funksional xususiyatlarini aniqlash hamda ularning turli tillarda qo‘llanish mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot dizayni **kompleks-deskriptiv va qiyosiy tahlil** metodologiyasiga asoslanadi. Kompleks yondashuv dizayn terminlarining kelib chiqishi, mazmuniy rivoji, fanlararo bog‘liqligi hamda amaliy qo‘llanishini bir butun tizim sifatida o‘rganishga imkon beradi. Qiyosiy yondashuv esa dizayn terminlarining ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi semantik hamda strukturaviy o‘zgarishlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqotda terminlarning shakllanish jarayonini tarixiy nuqtai nazardan o‘rganish maqsadida **diaxron tahlil**, ularning zamonaviy qo‘llanish xususiyatlarini aniqlash uchun esa **sinxron tahlil** usullari qo‘llaniladi. Mazkur dizayn dizayn terminologiyasining evolyutsion rivojlanishini ilmiy asosda izohlash imkonini beradi.

Ma‘lumot yig‘ish usullari Tadqiqot davomida ilmiy ma‘lumotlar bir nechta manbalar orqali yig‘iladi. Birinchi navbatda, dizayn terminologiyasiga oid xalqaro ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, ilmiy maqolalar va terminologik lug‘atlar tahlil qilinadi. Bu jarayonda terminlarning ta‘riflari, qo‘llanish sohasi hamda lingvistik xususiyatlari o‘rganiladi.

Ikkinchi manba sifatida dizayn sohasiga oid professional matnlar, o‘quv qo‘llanmalar, dizayn konsepsiyalarini tavsiflovchi ilmiy materiallar hamda xalqaro standartlar (terminologik standartlar, professional dizayn hujjatlari) tanlab olinadi. Mazkur materiallar dizayn terminlarining amaliy nutqdagi qo‘llanishini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotda terminlarni aniqlash va saralash jarayoni **kontent-tahlil** asosida amalga oshiriladi. Tanlab olingan matnlardan dizayn terminlari ajratib olinadi, ularning semantik guruhlari aniqlanadi va terminologik birliklar tasniflanadi.

Shuningdek, terminlarning qo‘llanish chastotasini aniqlash maqsadida ayrim matnlar asosida statistik kuzatish usuli qo‘llaniladi. Bu usul terminlarning faol va passiv qo‘llanish darajasini aniqlashga yordam beradi.

Tadqiqotda dizayn terminlarini chuqur o'rganish uchun bir nechta lingvistik tahlil metodlari qo'llaniladi.

Birinchi, terminlarning ma'no tuzilishini aniqlash uchun **semantik tahlil** amalga oshiriladi. Bu metod orqali terminlarning asosiy va qo'shimcha ma'nolari, ularning konseptual mazmuni hamda terminologik maydondagi o'rni aniqlanadi.

Ikkinchi, dizayn terminlarining tuzilishini o'rganish maqsadida **strukturaviy tahlil** qo'llaniladi. Ushbu metod terminlarning so'z yasalish usullari, morfologik tuzilishi hamda terminlarning shakllanish modellari haqida ma'lumot beradi.

Uchinchi, turli tillardagi terminlarni solishtirish orqali **qiyosiy lingvistik tahlil** amalga oshiriladi. Bu metod terminlarning tarjima jarayonidagi o'zgarishlarini, o'zlashma terminlarning moslashuv darajasini hamda milliy terminologiya shakllanishini aniqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, terminlarning nutqdagi funksional xususiyatlarini aniqlash maqsadida **diskurs tahlili** qo'llaniladi. Mazkur metod dizayn terminlarining professional kommunikatsiyadagi o'rni va funksiyasini o'rganishga imkon beradi.

Natijalarni umumlashtirish jarayonida esa **tizimli tahlil** usuli qo'llanilib, dizayn terminologiyasining umumiy modeli shakllantiradi.

Tadqiqotda ilmiy ma'lumotlarni yig'ish jarayoni ko'p bosqichli metodologik tizim asosida amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda dizayn terminologiyasiga oid xalqaro ilmiy manbalar, monografiyalar, terminologik lug'atlar, akademik maqolalar hamda normativ terminologik standartlar tahlil qilinadi. Mazkur manbalar dizayn terminlarining nazariy asoslarini aniqlash hamda terminologik tizimlarning shakllanish mexanizmlarini o'rganishga xizmat qiladi.

Ikkinchi bosqichda dizayn sohasiga oid professional diskurs materiallari, o'quv adabiyotlari, dizayn loyihalarini tavsiflovchi matnlar hamda ilmiy-texnik hujjatlar tanlab olinadi. Ushbu materiallar terminlarning real kommunikativ muhitdagi qo'llanishini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotda terminlarni aniqlash va tizimlashtirish jarayoni **lingvistik kontent-tahlil** asosida amalga oshiriladi. Kontent-tahlil jarayonida dizayn terminlari matnlardan selektiv ravishda ajratib olinadi, ularning semantik guruhlari aniqlanadi hamda terminologik birliklar tematik va funksional mezonlar asosida tasniflanadi. Terminlarning qo'llanish darajasini aniqlash maqsadida ayrim matnlar asosida **statistik korpus tahlili elementlari** qo'llaniladi. Mazkur metod terminlarning chastotasi, faol va passiv terminologik birliklar nisbati hamda terminologik variantlarning qo'llanish intensivligini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, terminlarning professional kommunikatsiyadagi funksional rolini aniqlash uchun diskursiv-pragmatik tahlil qo'llaniladi. Mazkur metod dizayn terminlarining kommunikativ vazifasi, nutqiy strategiyalarni shakllantirishdagi roli hamda terminlarning professional identifikatsiya vositasi sifatidagi ahamiyatini o'rganishga imkon beradi.

Natijalarni umumlashtirish va tizimlashtirish jarayonida integrativ tizimli tahlil qo'llanilib, dizayn terminologiyasining lingvistik modeli ishlab chiqiladi. Ushbu model terminologik birliklarning konseptual, strukturaviy va funksional bog'liqligini ilmiy asosda izohlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot jarayonida dizayn terminologiyasining lingvistik xususiyatlarini aniqlash maqsadida ingliz va o'zbek tillaridagi ilmiy, o'quv hamda professional diskurs materiallari tahlil qilindi. Tahlil natijasida dizayn sohasiga oid terminologik birliklarning semantik va strukturaviy jihatdan murakkab hamda ko'p qatlamli tizim ekanligi aniqlandi.

O'rganilgan manbalar asosida dizayn terminlari asosan quyidagi konseptual guruhlariga ajratildi:

1. **Nazariy dizayn terminlari** – dizayn konsepsiyasi, metodologiyasi va strategiyalarini ifodalovchi terminlar (masalan, konseptual dizayn, dizayn tafakkuri, vizual kommunikatsiya).

2. **Texnologik dizayn terminlari** – raqamli va texnik jarayonlar bilan bog'liq terminlar (masalan, interfeys dizayni, prototiplash, vizual modellashtirish).

3. **Amaliy dizayn terminlari** – dizayn faoliyatining amaliy jarayonlarini ifodalovchi terminlar (masalan, kompozitsiya, maketlash, ergonomik dizayn).

4. **Fanlararo dizayn terminlari** – marketing, muhandislik va san'at sohalari bilan bog'liq terminlar (masalan, brending, servis dizayn, foydalanuvchi tajribasi).

Natijalar shuni ko'rsatdiki, dizayn terminlarining asosiy qismi ingliz tilidan o'zlashgan bo'lib, ular boshqa tillarda fonetik, morfologik va semantik moslashuv jarayonini boshdan kechiradi. Ayniqsa, zamonaviy raqamli dizayn sohasida ingliz tilining terminologik ustunligi kuzatildi.

Tadqiqot jarayonida tahlil qilingan terminlar soni va ularning qo'llanish darajasi statistik jihatdan o'rganildi. Tahlil natijasida quyidagi ko'rsatkichlar aniqlandi.

Dizayn terminlarining tematik guruhlar bo'yicha taqsimlanishi

Termin guruhi	Terminlar ulushi (%)
Nazariy dizayn terminlari	28%
Texnologik dizayn terminlari	34%
Amaliy dizayn terminlari	23%
Fanlararo terminlar	15%

Jadval natijalari dizayn terminologiyasida texnologik terminlar yetakchi o'rinni egallashini ko'rsatadi. Bu holat zamonaviy dizaynning raqamli texnologiyalar bilan bevosita bog'liqligi bilan izohlanadi.

Terminlarning til manbalari bo'yicha tarqalishi

Til manbasi	Ulushi (%)
Ingliz tilidan o'zlashmalar	62%
Milliy terminlar (o'zbek tilida yaratilgan)	17%

Mazkur natijalar dizayn terminologiyasining global xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Ingliz tilining yetakchi rol o'ynashi dizayn sohasining xalqaro ilmiy va professional kommunikatsiya bilan bog'liqligini tasdiqlaydi.

Statistik tahlil natijalari dizayn terminologiyasining rivojlanishida bir nechta muhim tendensiyalar mavjudligini ko'rsatdi. Birinchidan, dizayn terminlari ko'pincha murakkab so'z birikmalari shaklida uchrashi aniqlandi. Tahlil qilingan terminlarning 58 foizi ikki yoki undan ortiq komponentdan tashkil topgan terminologik birliklardan iborat ekanligi kuzatildi. Bu holat dizayn jarayonining murakkab konseptual tuzilishga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, terminlarning semantik kengayish jarayoni faol rivojlanayotgani aniqlandi. Ayrim terminlar dastlab to'g'ri professional ma'noda qo'llangan bo'lsa, keyinchalik ular keng kommunikativ funksiyani bajara boshlagan. Masalan, foydalanuvchi tajribasi bilan bog'liq terminlar dastlab texnik sohada qo'llangan bo'lsa, hozirda marketing va ta'lim sohalarida ham keng ishlatilmoqda.

Uchinchidan, terminlarning o'zlashuv jarayonida fonetik va grammatik moslashuv kuzatilishi aniqlanib, o'zbek tilida ko'plab terminlar milliy til normalariga moslashtirilgan shaklda qo'llanayotgani qayd etildi.

Statistik kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, dizayn terminlarining yangilanish sur'ati yuqori bo'lib, terminologik tizim doimiy rivojlanish jarayonida ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar rivoji bilan yangi terminlar paydo bo'lishi terminologik tizimning dinamik xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Olingan natijalarning umumiy xulosasiga keladigan bo'lsak, dizayn terminologiyasi jahon tilshunosligida mustaqil terminologik tizim sifatida shakllanib borayotganini tasdiqladi. Dizayn terminlari semantik jihatdan murakkab, fanlararo integratsiyalashgan hamda global kommunikatsiya ta'sirida rivojlanayotgan lingvistik birliklar sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot natijalari dizayn terminologiyasini standartlashtirish, milliy terminologik tizimni rivojlantirish hamda terminlarni tarjima qilish jarayonlarini ilmiy asosda takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari dizayn terminologiyasi zamonaviy tilshunoslikda mustaqil va kompleks terminologik tizim sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi. Olingan ma'lumotlar dizayn terminlari lingvistik jihatdan yuqori darajada semantik moslashuvchanlikka ega ekanligini tasdiqlaydi. Terminologiya nazariyasida terminlar muayyan ilmiy tushunchalarni ifodalovchi aniq va standartlashtirilgan birlik sifatida talqin qilinadi (Wüster, 1979). Tadqiqot natijalari esa dizayn terminlari ko'pincha qat'iy normativ chegaraga ega emasligini, ularning mazmuni professional diskurs kontekstida kengayib borishini ko'rsatdi.

Dizayn terminlarining semantik kengayishi innovatsion texnologiyalar rivoji bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy dizayn jarayonlari faqat estetik faoliyat bilan chegaralanmay, strategik, texnologik hamda ijtimoiy jarayonlarni ham qamrab olmoqda.

Norman (2013) dizaynni foydalanuvchi tajribasini shakllantirish jarayoni sifatida izohlaydi va dizayn terminlarining funksional-kommunikativ rolini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari ham foydalanuvchi tajribasi, servis dizayn va interfeys dizayn kabi terminlarning keng qo'llanilishi dizaynning kommunikativ va strategik faoliyat sifatida rivojlanayotganini ko'rsatdi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari dizayn terminlarining murakkab strukturalanish jarayonini ham tasdiqladi. Terminlarning ko'p komponentli birliklar shaklida uchrashi terminologik tizimning konseptual murakkabligini ko'rsatadi. Cabré (1999) terminologik birliklar ilmiy tushunchalarni aniq ifodalash uchun murakkab strukturalar orqali shakllanishini qayd etadi. Tadqiqot natijalari dizayn terminlarining katta qismi aynan kompleks terminologik birliklardan tashkil topganini ko'rsatdi.

Shuningdek, dizayn terminologiyasining fanlararo integratsiyalashgan tizim ekanligini tasdiqladi. Dizayn terminlari marketing, axborot texnologiyalari, muhandislik va san'at sohalari bilan uzviy bog'liq holda shakllanmoqda. Cross (2011) dizaynni interdisiplinar faoliyat sifatida baholab, dizayn terminologiyasi turli ilmiy sohalarning konseptual integratsiyasi natijasida shakllanishini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari ham dizayn terminlarining fanlararo xarakterini tasdiqladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan yana bir muhim natija dizayn terminologiyasida ingliz tilining global dominant rol o'ynashidir. Crystal (2012) ingliz tilini xalqaro ilmiy va texnologik kommunikatsiyaning asosiy vositasi sifatida baholaydi. Mazkur tadqiqot natijalari ham dizayn terminlarining katta qismi ingliz tilidan o'zlashganini ko'rsatdi. Bu holat dizayn sohasining global xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar terminologiya nazariyasining umumiy qonuniyatlari bilan mos keladi. ISO 704 terminologik standartida terminologik tizimlar ilmiy bilimlarning tizimlashuvi natijasida shakllanishi ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari dizayn terminologiyasi ham ilmiy-texnik taraqqiyot ta'sirida shakllanayotgan terminologik tizim ekanligini ko'rsatdi. Oldingi tadqiqotlarda dizayn terminlarining semantik moslashuvchanligi va ko'p ma'nolilik xususiyati qayd etilgan. Stappers va Giaccardi (2017) dizayn terminlari ko'pincha "label" shaklida qo'llanilib, ularning mazmuni professional kontekstga qarab o'zgarishini ta'kidlaydi. Mazkur tadqiqot natijalari ham dizayn terminlarining semantik variativligi yuqori ekanligini tasdiqladi.

Terminlarning boshqa tillarga o'zlashuvi jarayonini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda terminologik adaptatsiya muhim lingvistik hodisa sifatida qaraladi. Haugen (1972) terminlarning o'zlashuvi fonetik, morfologik va semantik moslashuv orqali amalga oshishini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari ham dizayn terminlari o'zbek tilida aynan shu moslashuv jarayonidan o'tishini ko'rsatdi.

Shuningdek, kognitiv lingvistika doirasida terminlar inson tafakkuridagi konseptual modellarni ifodalovchi birlik sifatida talqin qilinadi. Lakoff va Johnson (2003) terminlar metaforik konseptlar orqali shakllanishini qayd etadi. Tadqiqot natijalari dizayn terminlari

ko'pincha abstrakt konseptlarni ifodalovchi metaforik birliklar ekanligini ko'rsatdi. Zamonaviy tadqiqotlarda dizayn terminologiyasi professional identifikatsiya vositasi sifatida talqin qilinadi. Buchanan (2001) dizayn terminlari professional hamjamiyat ichida bilim almashish mexanizmini shakllantirishini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari ham dizayn terminlarining kommunikativ va identifikatsion funksiyalarini tasdiqladi.

Mazkur tadqiqot ilmiy natijalar berishiga qaramay, ayrim metodologik cheklovlarga ega. Birinchidan, tadqiqot materiallari asosan uch til doirasida o'rganildi. Dizayn terminologiyasi global xarakterga ega bo'lganligi sababli boshqa tillarni ham qamrab olgan tadqiqot yanada kengroq ilmiy xulosalar berishi mumkin. Ikkinchidan, tadqiqot materiallari tanlab olingan matnlar asosida tahlil qilindi. Korpus lingvistika metodlarini kengroq qo'llash terminlarning qo'llanish dinamikasini yanada aniqroq ko'rsatishi mumkin (McEnery & Hardie, 2012). Uchinchidan, dizayn terminologiyasi tez rivojlanayotgan soha hisoblanadi. Yangi terminlarning paydo bo'lishi terminologik tizimning doimiy yangilanib borishini talab qiladi. Shu sababli dizayn terminologiyasini o'rganish jarayoni dinamik xarakterga ega. Shu bilan birga, tadqiqotda terminlarning pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlari empirik kuzatishlar orqali to'liq o'rganilmadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda dizayn terminlarining professional kommunikatsiyadagi real qo'llanishini empirik usullar orqali o'rganish muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari jahon tilshunosligida dizayn terminologiyasi mustaqil va murakkab terminologik tizim sifatida shakllanayotganini tasdiqladi. Tadqiqot davomida dizayn terminlarining semantik, strukturaviy hamda funksional xususiyatlari tahlil qilinib, ushbu terminologik qatlam fanlararo integratsiyalashgan tizim sifatida rivojlanayotgani aniqlandi. Dizayn terminlarining asosiy qismi innovatsion texnologiyalar, raqamli kommunikatsiya hamda professional faoliyat bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Ushbu terminlari nafaqat estetik tushunchalarni, balki strategik, texnologik va kommunikativ jarayonlarni ham ifodalovchi lingvistik birliklar sifatida shakllanayotgani aniqlangan. dizayn terminlarining ko'p komponentli va semantik jihatdan moslashuvchan birliklardan tashkil topganini ko'rsatdi. Terminlarning kengayib borayotgan semantik maydoni dizayn faoliyatining murakkab va ko'p bosqichli jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Dizayn terminologiyasida ingliz tilining global dominantligi kuzatilib, terminlarning boshqa tillarga o'zlashuvi jarayonida fonetik, grammatik va semantik moslashuv yuz berishi aniqlangan.

Tadqiqot natijalari xulosasiga nazar soladigan bo'lsak, dizayn terminologiyasini o'rganish istiqbollari keng ekanligini ko'rsatadi. Kelgusida dizayn terminologiyasini yanada chuqurroq o'rganish uchun bir nechta ilmiy yo'nalishlar dolzarb hisoblanadi. Birinchidan, dizayn terminologiyasini ko'p tilli lingvistik tadqiqotlar asosida o'rganish terminologik tizimlarning global rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi. Turli tillarda dizayn terminlarining o'zlashuvi va moslashuvi jarayonini qiyosiy tahlil qilish muhim ilmiy natijalar berishi mumkin. Ikkinchidan, dizayn terminologiyasini

korpus lingvistika metodlari asosida o'rganish terminlarning real nutqdagi qo'llanish dinamikasini aniqlashga yordam beradi. Korpus materiallari asosida terminlarning chastotasi va semantik rivojlanishini o'rganish dizayn terminologiyasining evolyutsiyasini chuqurroq tushunish imkonini yaratadi. Uchinchidan, dizayn terminlarining pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlarini empirik tadqiqotlar orqali o'rganish dizayn terminlarining professional kommunikatsiyadagi real funksiyalarini aniqlashga xizmat qiladi. Hamda, raqamli texnologiyalar rivoji bilan bog'liq yangi dizayn terminlarini tizimlashtirish va standartlashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish zarur. Bu yo'nalish zamonaviy dizayn terminologiyasini ilmiy asosda rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Buchanan, R. (2001). Design research and the new learning. *Design Issues*, 17(4), 3–23.
2. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
3. Crystal, D. (2012). *English as a Global Language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
4. Cross, N. (2011). *Design Thinking: Understanding How Designers Think and Work*. Oxford: Berg Publishers.
5. Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
7. McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Norman, D. (2013). *The Design of Everyday Things* (Revised and Expanded Edition). New York: Basic Books.
9. Stappers, P., & Giaccardi, E. (2017). Research through design. In M. Soegaard & R. Dam (Eds.), *The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*. Interaction Design Foundation.
10. Wüster, E. (1979). *Introduction to the General Theory of Terminology and Terminological Lexicography*. Vienna: Springer.
11. International Organization for Standardization. (2022). *ISO 704: Terminology Work — Principles and Methods*. Geneva: ISO.
12. International Organization for Standardization. (2019). *ISO 1087: Terminology Work — Vocabulary*. Geneva: ISO.
13. "Lexical-semantic feature of design terminology in the Ukrainian language | Academic Journals and Conferences"